ЧАЈЈУХАРЫ ҮЗМӘК ИСТӘЈӘН ШАИР

Иса Исмајылзадә әдәбијјата сыгаллы, һәмәр, асан бир јолла колмејиб. «Ултузларын ал нуҹу» адлы илк китабынын чыхдығы вахта гәдәр о чәтинлик дә, әзијјәт дә көрүб, әзаб да чәкиб, бунунла бәлә өзүнәмәхсус бир чығыр ачы бирлиб. Бу чығырла сүр'әтлә дејил, јаваш-јаваш, ләнкәрли бир һәрәкәт ирәлиләјиб. Тәбиәт ләнсәлинә дүшүб, ону бир ләјсән ону горхтмајыб, додаг бүзәнләр, кинәјә илә јаначыларда, һәр нифәсинә чидди ирәд тутанлар да раст кәлиб, тәмкинли, дөзүмлү, сәкинликлә өз әдәбијјатындакы чығырла јолуна давам едиб. Јарадылмалыјынын илк күнләриндән нә өзәбли бир сәнәт јолуна гәдәм гојдуғуну баша дүшүб, буну өз чијнләринә дүшүб. «Ултузларын ал нуҹу» китабынын сәнәкинин сәнәтин өзәбы илә бирликдә дедији.

Бу китаб о вахты, ј'ни 1968-илдә мәнә хүсн тә'сир бағышламышды. Бу күнләрдә ону рәфдән кәтүрүб јенидән охудум вә о вахты һиссләрин бир дә кечирдим. Чүнки китаб һагғында сәнәт инамла, мәһәббәтлә колон бир көнчин тәзә нафәсинә долудуҹ, һәјат, әмәк, инсан, дүнја һагғында мәраглы фикирләрлә јүкләнмишдиг, көнчлик тәрәвәтинә, көзәллијә, ғәнилмәк кими јанан поетик парчаларына, адама ғәрибә колон, лакин мә'наны сәсләнән ифадәләрлә әнкинди.

Илк китабдә мүбәлиғәјә сәбәб олан, фикир мүхтәлифлијинә јарадан шә'ләрә јанашы, охучулар тәрәфиндән јүксәкшәртсиз гәбул едилән көзәл шә'ләр бу күн дә јаддан чыхмајыб. Мәсәлән, «Һәсрәт» шә'ри Мә'лум одуғу кими, һәсрәт һагғында јох јазылыб. Иса Исмајылзадә өз һәсрәтини ела јарадыб ки, бу, һәмишә һәсрәтинә чеврилиб. Һәсрәтини сәнәд кими һәмишә јанында кәздирмәк әдјан тәсәввүр јарадыр, онун инсан варлығында јашадығынысы көстәрмәк үчүн јанына бадан әсәнләр чеврилиб.

Сүфрәмдәки чөрәк дејил,
Һәсрәтиндир,
Синәмдәки ирәк дејил,
Һәсрәтиндир.

Шә'р башдан-баша бәлә поетик һиссләрлә долудур, она көрә јаддә галмыр, ујдулмур, хош әһвал-руһлуғ јарадыр. «Торпағдан бир ғәлхәр» шә'ри бәһар һагғында јазылан өрижинал өсәрләрин чәркәсиндә дејнмәјә лајигдир. Чүнки бу балача шә'р бәһарын өзү кими тәравәтлидир:

Гышда сојуг дөјән торпағын
Инди
Ағрылар бир олуб чыхыр
Чанындан,
Күнүмүн пурраһкы чәтәк
Индикчә
Тәрс сәлә дөнүб әхыр
Чанындан.

Шә'рдәкиләләләр дә, әјры-ағры дәтәлләр дә, әһвал-руһлуғ да, бунлардан бир-бириндә сулар кими гоғушмасы да тәбиидир, она көрә чалы, тәзә, сәмими бир шә'р мејдана кәлиб, Јахуд, тәнгидә мә'руз галан «Јағыш кәлмәчәк» адлы шә'р шәриндә бу илк китабында чапдан чыхыб. Ону јағыш һагғында јазылмыш ән јахшы шә'р кими гијмәтләндирмәк олар. Һагғәтән, јағыш сөрчәләрин сојуг һәмамлығы. Тәкчә сөрчәләрин јох, бүтүн гушларын, бу чох тәбии тамашинә тәзә бир бәнзәтмәдир. Буна ирәд тутмаг, әлбәттә һагсызлығдыр.

«Ојунчагсыз ушаглыјым» онун илк китабындакы ән јахшы шә'рләрдән бириндир, һәм мәзмун, һәм формача тәзәдир. Тәәссүф һисси олса да, шә'рдә сызылты, көдәр, көз јашы јохдур. Һалбүки, ушаглығынын ојунчагсыз кечмәјини әғыр бир дәрд, ғәм кими, дөјүшү кими өзүндә биләрди. Бундан узаглашан мүәллиф өз дәрдини, көдәрини, дөјүшүнү шә'дәки хәјрәкә, нечиб нүјдәтинин, јүксәк әрзәсинин гојнунда әриди. «Мәним ојунчағым оналыјб һеч вахт» дәсә дә, онда бүкүнүҹ ушаглыҹы ојунчаглара бәхш етмәк, онлары сәвиндирмәк, фәрәһләндирмәк ешги күчлүдүр. «Сәссиз тојлар» шә'риндәки тәсвирләрдә сон дәрәҹә инчә һәјат ләләләрини јерлиҹ-јериндә верә билмәсинә өјәнәдәр доған һәзинлик әвәзләнә тутмуш сона гәдәр өзү илә әнәнкә давам едир. Бунә көрә шә'р тә'сирлиндир, дәрһал үрәјә јатыр. Әјры-ағры ләләләрини, мисраларын арасында кизләнән бөјүк көдәри дүјмамаг олмаз.

Умумијјәтлә, мүһарибә мөвзусу Иса Исмајылзадәнин поезијасында күчлү мотив кими тез-тез дәгаланыр. Мүһарибәнин башландығы 1941-чи илдә дүнјаја көз ачан шаир бу мөвзуда јаздығы шә'рләрини дә о дөнәмдәкиләрлә һүзнәндердән-өләндән, әгрылы-ағрылы дүјғулардан дәнә чох, һәјата, јашамаға, мүбаризәјә, сүлһ күчлү чағырыш мотивләри вар. Тәкчә 1941-чи илә, бир галан чөрәк ләләләрә һәср едилә, бу бөјүк ләләнин баша бир нә чә'рини, «Бөјүдүмүз шаикиләр» поемасыны хатырламаг кифајәтдир.

Иса Исмајылзадәнин поезијасында Гарәјәзи торпағынын өтрәф, рәјнәки, бичанакларын, кәпәнәкләрин, күлләрин, чичәкләрин рәнкләри сәјрләри, отларын, јарпагларын, итбурну колларынын, кијәнәр, гоша нар, бадам әләчләринин ишығы јаныр. Бу поезијада «Бакы—Тбилиси» гатары һәмишә јол кедир. Онун ән јахшы китабларынын бириндә адына чеврилир: «Өмрүмдән кечән гатар!» Бу мотивләр шәриндә ән истәкли, ән дүрмә, ән үлви мотивләрдир. Бунлар дөнәмдә мүхтәлиф шә'ләрдә, мүхтәлиф өзәјјәтләрдә тәкрар едилир. Бу тәкрар јени мотивә, јени әнәнкә өз јени мәзмунда верилдији үчүн јорулу, чәнсизлијә көрүнмүр, һәм дә мә'нумат хәрәкәти дәшилмир. Бу мөвзудәки әсәрләри охудуғча шаирин өз јаратдығы өз кәнчлик һәјаты кә-чүчүүк вә ашығлыг мәсәлә-сиди. Дөгма јурду Гарәјәзи, онун тәбиәти, әдәмләри, тәләләри, дәрдләри, изтирабләри онун бүтүн шә'р китабларынын рүһу вә чанлыдыр. Бүтүн бу әсәрләрин әрхасында бир ана сурәти чанланыр. Тәкчә анамы!! Һәтта бастәбәјі узун өмүрлү Зәнбәк нәнәси дә тез-тез јада дүшүр. Бир кәндин јаваш-јаваш шәһәрә чеврилмәси, јадлашмасы, узаглашмасы нә чүрәтлә верилиб. Умумијјәтдә, Гарәјәзи кәнди бүтүн тәбиәти илә бирликдә И. Исмајылзадәнин поезијасында көрүнүр. Онун бүтүн китабларыны дигәтлә охусаныз, бу торпағла бағлы сәјсиз-һесабсыз кәдрлар көрә биләрсиниз. Һәр кәрә чанланан ләләләр, мәнзәрә, инсан, дөвләт, штрих, хәјал, хатирә шаирин һәјатына өлә-өлә кәдрлиди. Одур ки, әсәрләриндә шәхси һиссләри, дүјғулары, арзулары, истәкләри, хәјаллары, дүшүнчәләри кечә шәкилдә өз нифәсини тапмышдыр.

Шаир өз дөхили дүјғуларын вә өрмәкдән нә заман чәкинмәјиб, горхмәјиб. Чүнки һәјата өзү кәзә бәхмајыб, һәјәт етмәк онун идеалына, мәсәдинә чеврилиб. Бунә көрә дә чаһјахсы үзмәк, уғурлар олмајан јерләрдә көрүнмәк истәјир. Ону јырда бағлылар мәрагландырмыр, бәлкә оғуна һазырлашы, һамарлығы, тумарлығы, парылтысы, хурултуну сәвир. Јанында, дүшүнә-дүшүнә, һәјатдакы әјбәчәрликләрә үсјан едәрәк, гәјрә-ағы, јүксәк бир амалда, өшглә јашајыр. Мәһз бәлә гәјрә-ағы, романтик, хәјали әрзуләр, истәкләр, ләләләр, һиссләр вә дүјғуларын Исмајылзадә поезијасынын мәјсәнә тәшкил едир. Чүнки дефтәринә јазыларын тәнаһысынын, достунун телефон номәләри олса да, јәнә достанлыг ахтарыр:

Тәзә инсан истәјирәм,
Тәзә јаман истәјирәм.

Тәкчә инсанла јох, архидә-кі кечмишмишлә, ујдузла, бәјлуда, мешә илә, дәнизлә тәнаһы олмаг истәјир вә бу истәк онда чох күчлүдүр. Бу истәјин нәтичәсиндә ки, кишилиг јарпагларын көзәлијинә охучунун көзү гаршысында чанландырмаға разы галмыр, нәһәнк сөзләр јериндән гопармаг, апармаг, өвләринин тавасынданчин-чилчыраг кими асмаг истәјир. Һәјатын әдәләтсизликләринә гаршы мүбарә бир мөвгедә дәјанәр, көрәк, һәсас дүјғуларда јашајыр. Бунә көрә өзүнү чилик-чилик олан термос шүшәсинә бәнзәдир, һәјаты, тәләјиндә шаһмат ојнајанлара чан атыр, дәниз кими гәбармасы, чәкилмәси олур, тәкчә Гарәјәзиләә тәсвир вә тәранәнүм етмәкдә кифајәтләнмир, бүтүн Азәрбајчаны, онун јајларларыны, дағларыны, бир сөзлә көзәлликләрини өлә-өлә гәләмә алыр. Онун һәјатын негатив һәлларына дөзмәк бачарығы јохдур, јалтаглары, иккүзүлдәри, мәскәләмиș адәмләри төнгид етмәкдән чәкинмир. Бу мә'нада «Дуел» шә'ри дәнә көсәрли, дәнә күчлүдүр:

Нејф! Дуел сөзү узаҗа галды.
Мән дуела чағырдығым
горхаглығы, өзәлти,
Сөзләрдәм өдәләти —
Сөкүндәнүм — һәгигәт.
Атасына јандырардым
Јаваланлары,
Анасына ағлардым
Бөјанларын!

Онун поезијасынын ән јахшы чәһәтләриндән бири хәлгмышлығын өн'өнәви шә'р формаларындан, хәлг әдәбијјатынын көзәл нүмунәләриндән јарадылмасы шәкилдә истифадә етмәсиндир. Мүасир шә'ри хәлг шә'ринин гоғушмасында, јарадылмасында јарадичылығында кениш мејдан верир, һәмишә бу ен'өнәјә сәдагәт көстәрир. Ән көзәл шә'ләри мәнә бу јолла јарадылыб. Мүәјјән чәрчивәләр, гәлибләр ичиндә гәлмәгә алынмр, Бәлкә дә бунларын гәдәр сәнәтләрдә рәјәт етмәк габилијәти онда һеч дә аз дејил. Демәк, бунунла о јенилијә, һеч кимә охшамамаға, өз үслубуну, өз јазы тәрзини, өз нәфәсини газанмаға чан атыр. Бу јол, әлбәттә, чәтин јолдур, чәјјухары үзмәк әрзусу кимидир. Чыхышларынын бириндә Иса Исмајылзадә хәлг шә'ри илә сәрбәст шә'рин синтезиндән данышды вә бу синтези онун өз јарадычылығында дәнә парлаг шәкилдә ајдын көрмәк олар. Бунә дәнр онларла мисал көстәрмәк мүмкүндүр. «Вахта үзлашмағы бачармајанлар» адлы шә'ри өзүнүн өз сәрбәст шә'рин синтезинә ән көзәл нүмунә кими мисал чәкилә биләр.

Иса Исмајылзадә поема жанрында да кениш фәалијјәт көстәриб. Икі поемасыны хүсуси гејд етмәк лазымдыр. «Ләнәт сәбәбә — кениш планлы, өнәтәли, лирик вә епик үнсурләрин бирләшмәсиндән јаранан тәнкидли, тә'сирли вә мараглы бир поемадыр. Ана сүрәтинин долғун, чанлы өзәрилмәси, бутун өнәләтләрин, әпизодларын, һиссләрин, дүјғуларын, дүшүнчәләрин онун өтрафында чәмләнмәси, һәјаты ләләләрини, деталларын зәнкинлијә, дахили драматизм, көркинлик, һәсрәт вә севки долу һәзин әнәнкин сәсләнмәси — поемәнин күчлү чыхмасынын әсас амилләридир. Оғлунун тојунда әзиз-әзиз гоҳларына гадырлы-ирәли «Әрзәлин бәвасына ојнамасындан тутмуш нәләләринә бәсдәдјн сәвкинә гәдәр бүтүн ләләләр, гыјыр-гыјыр олса да, зәнниндәки бир-бириндә бағлыдыр. Торпаға бөјүк мәһәбәт бәсләјән бу гадынын ишкүндән, зәһмәтдән, баша, өләдларынын хошбәхтлиҹ јолунда чанындан кечмәјә һазыр олмасы кими јүксәк бир чәһәти поемада инчиклә верилиб.

Дәмәр-дәмәр өлләри
Чөл чөрәтәси
мисраларыны охујанда, истәр-истәмәз Мәммәд Аразын «Атамын китабын» поемасындакы өта сүрәти көзүмүзүн өнүндә чанланыр. Һәр ики поемада инсанлы бирләшдирән мәһәр торпаға, јурда, өлә бағлылығдыр, өвлад вә инсан мәһәббәтидир.

«1937» поемасы бу илдә баш верән фачиәли һадисәләрин мәнјәтинә нүфуз едиб, шаирин өз ичәрисиндән, мүһакимәләриндән доған бир монолога бәнзәјир. Поемә бир иттиһәм кими сәсләнир. Бу иттиһәм көскинлиҹ, әгрыдөјмүлүҹ, амансыздыр. Ирлаҹ-ирлим, илим-илим говлаларын ачы тәләји илә бағлы мисраларда күчлү е'тираз, ғәзәб, нифрәт, кәдәр мотивләри сәсләнир.

Иса Исмајылзадәнин публисистикасы һагғында әјрыча дәнишмәк олар. Тәкчә әдәбијјат јох, һәм дә сәнәтин мүхтәлиф жанрларындан, мусигидән, рәссамлыгдан јаздығы бүтүн мәгаләләри бир јерә топланса, бөјүк бир чилд јаранар. Бу мәгаләләри охујан И. Исмајылзадәнин өрудисијасына, дүнјакөрүшүнә, мә'луматына, мәрәг дәрәсинин кенишлијинә, шаһид ола билər. Тәкчә бир мәгаләни јада салмаға өнтијач вар. Унудулмаз графикә рәссамлымыз Әлиәкбәр Рәзалијевин линогравүрләри һагғында јаздығы мәгаләдә һәм профессионаллыг, һәм сәнәтә дујмағы, һәм онун јарадыҹылыг хүсусијјәтләрини дузкун әчмағы, һәм дә һәвәсли, мәһәббәтлә гәләмә алыб мараглы, јени фикирләр сөјләмәји чәтәдән дигәтәлә ј н г д и р. Шәнрин Өјтәһм торпағындан гадырлы чәтәрә кәтирдији өтәләри дә мә'нәлы шә'рләр јазыб. Һәр ики китабда топланан шә'рләр, поемалар, һагғында бизим Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатында тәзәдир, хүсусилә ушаглары дүшүндүрмәк, фикирләндирмәк чәтәдән өнәмијјәтлидир.

«Улдузларын ал күнү» адлы илк китабыны инди әлимдә тутуб әнә вәрәгләрәм. Бу китаб чыханда онун мүәллифинин 27 јашы варды, бу ил исә 50 јашы тамам олду. Бунун өзү дә чәјјухары үзмәк истәјн шаир бу күн јеткинлик чағына гәдәр гојуб, бу чағында да чәјјухары үзмәк истәјиндән узаглашмајыб, демәк, сәнәтин чәтин јолуну интизаб әдиб вә бу јолла кетмәји өзүнүн мүгәддәс вәзифәси билир. Чәтин јол исә һәмишә јүксәјә өз зирвәләр доғур узаныр.

ТОФИГ МАНМУД.